

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ ВУГІЛЛЯ

Статтю присвячено особливостям початку досудового розслідування незаконного видобування вугілля. На основі вивчення кримінального процесуального законодавства, аналізу слідчої та судової практики встановлені підстави та приводи внесення відомостей про вчинення незаконного видобування вугілля до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Сформульовано рекомендації щодо перевірки первинної інформації про вчинене незаконне видобування вугілля, яка надійшла до органів Національної поліції.

Ключові слова: незаконне видобування вугілля, початок досудового розслідування, первинна інформація, підстави та приводи початку досудового розслідування, алгоритм дій.

В статье рассмотрены особенности начала досудебного расследования незаконной добычи угля. На основе изучения уголовного процессуального законодательства, анализа следственной и судебной практики установлены основания и поводы внесения сведений о совершении незаконной добычи угля в Единый реестр досудебных расследований. Сформулированы рекомендации по проверке первичной информации о совершении незаконной добычи угля, которая поступила в органы Национальной полиции.

Ключевые слова: незаконная добыча угля, начало досудебного расследования, первичная информация, основания и поводы начала досудебного расследования, алгоритм действий.

The article describes the features of the beginning of the pretrial investigation of illegal coal mining. Based on an examination the criminal procedural legislation, the analysis of the investigative and judicial practice established the grounds and reasons introduction information about committing illegal coal mining in the Unified Register of the pretrial investigation. Formulate recommendations for verification of primary information about committing illegal coal mining, which is received in the National police.

Key words: illegal coal mining, beginning of the pretrial investigation, primary information, grounds and reasons of the pretrial investigation, algorithm of actions.

Вступ. Сьогодні досить актуальною проблемою є охорона навколишнього природного середовища, яка набула особливого значення у другій половині ХХ століття, насамперед у зв'язку з тим, що науково-технічний прогрес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері природокористування. Злочинне порушення правил охорони або використання надр стабільно посідає третє за поширеністю місце у структурі всіх зареєстрованих злочинів проти довкілля після незаконної порубки лісу і незаконного зайняття водним добувним промислом [8, с. 1–2]. Отже, наукові дослідження, присвячені методиці розслідування злочинів проти довкілля, вирізняються актуальністю, а своєчасне виявлення та ефективне розслідування злочинів за фактом незаконного видобування вугілля займає важливе місце в діяльності правоохоронних органів.

З ухваленням Верховною Радою України 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу дослідження особливостей провадження початку досудового розслідування набуло найбільшої наукової та практичної значущості. Організація цього етапу розслідування передбачає роботу з виявлення інформації про вчинення злочину, її опрацювання та оцінки. Однак деякі питання цієї діяльності досі потребують додаткового опрацювання та осмислення. І початок досудового розслідування за фактами незаконного видобування вугілля не є винятком.

Вагомий внесок у розробку проблематики початку досудового розслідування злочинів зробили такі українські науковці, як В.В. Вапнярчук, В.Г. Гончаренко, О.Д. Квашук, М.П. Климчук, О.І. Литвинчук, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, О.О. Подобний, І.І. Статіва, О.Ю. Татаров, Д.В. Філін, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та ін. Злочини проти довкілля досліджувалися в наукових працях

М.О. Духна, С.О. Книженко, М.В. Комарницького, В.О. Коновалової, Г.А. Матусовського, А.Є. Меркурісова, О.В. Одерія та ін. Однак наразі у наявних криміналістичних публікаціях методичні рекомендації з тактики виявлення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 240 КК України, не знайшли належного відображення. Крім того, потребують додаткового опрацювання питання щодо збору необхідного обсягу первинної інформації та засобів здійснення перевірочних дій для подальшої її реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні особливостей початку досудового розслідування незаконного видобування вугілля та формуванні рекомендацій щодо перевірки первинної інформації про вчинення цього різновиду злочину, яка надійшла до органів Національної поліції.

Результати дослідження. Відповідно до вимог ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) [1]. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається. Приводом для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування) є передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що вчиняється чи готується, адже згідно з кримінальним законодавством особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності не тільки за вчинене кримінальне правопорушення, а також за готування чи замах на його вчинення) і з моменту появи якого розпочинається кримінальний процес (кримінально-процесуальні відносини), а саме: а) заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; в) самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [9, с. 179].

Підстави до початку досудового розслідування законодавець визначив як «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 214 КПК). Обставинами, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, є ознаки кримінального правопорушення та ознаки складу такого правопорушення. Для початку досудового розслідування достатньою є мінімально необхідна кількість таких ознак: суспільна небезпечність і протиправність (ознаки правопорушення) та об'єкт і об'єктивна сторона (ознаки складу правопорушення) [10, с. 90].

Аналіз та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (справ) щодо розслідування незаконного видобування вугілля надало можливість встановити, що типовими приводами для внесення відомостей до ЄРДР за фактами вчинення незаконного видобування вугілля були:

- заява або повідомлення державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель – 54%;
- заява або повідомлення окремих громадян; підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності – 27%;
- безпосереднє виявлення співробітником оперативного підрозділу, слідчим чи прокурором ознак злочину – 19%.

Заява – це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності (ст. 3 Закону України «Про звернення громадян»). Зміст заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення має відповідати вимогам закону до такого джерела доказу як документ (ч. 1 ст. 99 КПК України), тобто в ній мають міститися відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Звернення може бути усним чи письмовим (ст. 5 Закону України «Про звернення громадян») [2].

Державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля згідно з Положенням, яке затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У свою чергу, громадські інспектори з охорони довкілля (ст. 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»):

- беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, додержання норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;

– проводять перевірки і складають протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;

– надають допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища в діяльності із запобігання екологічним правопорушенням [3].

Таким чином, найчастіше державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель або громадськими інспекторами з охорони довкілля до органів Національної поліції подаються (надсилаються поштою, факсимільним зв'язком чи безпосередньо передаються до чергової частини) акти перевірок у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про охорону земель та адміністративні протоколи про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Природоохоронними державними органами визначається розмір збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, який зазначається в акті перевірок у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про охорону земель.

Після отримання усної заяви (повідомлення) про вчинення незаконного видобування вугілля працівником органу поліції складається протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. Зазвичай такі заяви (повідомлення) про незаконне видобування вугілля надходять до чергової частини органу поліції (за телефоном або особисто) від посадових осіб підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності або окремими громадянами, які виявили місця видобування вугілля без спеціальних дозволів або затримали зловмисників під час транспортування незаконно видобутого вугілля.

У протоколі прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, варто відобразити інформацію про: обставини події (зокрема, про дату та час вчинення незаконного видобування вугілля; місце вчинення злочину); спосіб вчинення злочину (відкрита або підземна розробка корисних копалин (вугілля)); осіб, які вчинили чи підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення (зокрема, ким (анкетні та біографічні відомості підозрюваних) було вчинено незаконне видобування вугілля, його транспортування чи реалізацію; вік особи (осіб), яка вчинила злочин; кількість осіб, які вчинили злочин; очевидців кримінального правопорушення (зазначити їх анкетні дані). Зокрема, особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення (незалежно від того в усній чи письмовій формі) під розпис повинна бути попереджена про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення (ст. 383 КК України), окрім випадків надходження заяви поштою або факсимільним чи іншим видом зв'язку.

У разі надходження до чергової частини органу поліції заяви (повідомлення) від фізичної або юридичної особи про незаконне видобування вугілля оперативний черговий:

– відповідно до п. 5.3.2 Інструкції з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події (наказ МВС України від 22.10.2012 № 940) негайно направляє на місце події слідчо-оперативну групу (далі – СОГ) у повному складі, завданням якої є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення [4]. Така СОГ формується у складі слідчого (старший СОГ), співробітника оперативного підрозділу та спеціаліста-криміналіста, які після прибуття на місце події з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, та ймовірні шляхи їх відходу; вживають заходів для переслідування транспортних засобів, які використовувалися злочинцями під час його вчинення, а також беруть участь у розшуку та затриманні осіб, причетних до вчинення цих кримінальних правопорушень тощо;

– відповідно до підпункту 1 п. 3 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 № 1377 відразу реєструє її (його) в журналі Єдиного обліку (далі – ЄО). Відповідно до підпункту 3 п. 2 цієї Інструкції інформацію, яка надійшла до чергової частини органу поліції про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію на території обслуговування іншого органу поліції, уповноважений працівник чергової частини відразу реєструє в журналі ЄО та невідкладно інформує про це той орган, на території оперативного обслуговування якого сталася така подія. Заяви (повідомлення) про вчинення незаконного видобування вугілля реєструються відразу після їх надходження в журналі ЄО, а також вносяться до інтегрованої інформаційно-пошукової системи з усіма відомостями з журналу ЄО [5];

– відповідно до підпункту 5 п. 3 вищезазначеної Інструкції зобов'язаний доповісти начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки, про заяви (повідомлення), які надійшли до чергової частини органу поліції. У разі встановлення начальником органу поліції в заяві (повідомленні) відомостей, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, він за своєю резолюцією (не пізніше однієї доби з часу реєстрації заяви в журналі ЄО) повертає її (його) до чергової частини для негайної передачі начальнику слідчого підрозділу [5];

– уживає всіх заходів щодо припинення кримінального правопорушення, забезпечує затримання правопорушників, надає допомогу потерпілим, ліквідує негативні наслідки правопорушення, керуючись при цьому Картотекою невідкладних дій оперативного чергового (додаток 8 до Інструкції з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, спрямованої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, затвердженої наказом МВС від 28.04.2009 № 181 [6]) та іншими відомчими нормативно-правовими актами.

Безпосереднє виявлення співробітниками оперативних підрозділів, слідчим чи прокурором ознак кримінального правопорушення. У КПК України передбачено можливість одержання інформації про кримінальне правопорушення не тільки через надходження заяв чи повідомлень, а й шляхом безпосереднього виявлення співробітниками оперативних підрозділів, слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Безпосереднє виявлення ознак вчинення незаконного видобування вугілля може бути здійснено:

а) слідчим під час досудового розслідування іншого кримінального правопорушення цієї категорії в разі виявлення нового (нових) епізодів злочинної діяльності або прокурором під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів, які стосуються охорони навколишнього природного середовища;

б) співробітниками оперативних підрозділів під час перевірки повідомлення про злочин, котрий вчинено чи готується, яке надійшло з оперативних джерел;

в) у процесі проведення зазначеними підрозділами оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення та запобігання незаконного видобування вугілля, в ході яких було виявлено ознаки правопорушення або вдалося затримати злочинців на гарячому.

Самостійне виявлення кримінального правопорушення з будь-якого джерела слідчим чи прокурором означає, що ці суб'єкти кримінального процесу самі, незалежно від чиїхось заяв і повідомлень, виявляють ознаки кримінального правопорушення. Формальним моментом відліку початку процесуальної діяльності в таких випадках є складання вказаними посадовими особами процесуального документа, у якому буде міститися ця інформація (наприклад, рапорту, акта, довідки, протоколу). Слідчий, у свою чергу, подає рапорт до чергової частини органу поліції для його реєстрації в журналі ЄО, після чого за цим фактом розпочинається досудове розслідування. Відповідно до ст. 214 КПК України, якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. Передача матеріалів оформлюється супровідним листом на ім'я керівника органу досудового розслідування та дорученням про проведення досудового розслідування.

У разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та злочинних груп, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування.

Потрібно звернути увагу на те, що незаконне видобування корисних копалин (вугілля) загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК України), а також вчинення цього злочину на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинене повторно (ч. 3 ст. 240 КК України) є злочинами середньої тяжкості. Згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, до яких можна віднести лише незаконне видобування вугілля, яке вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинило загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 240 КК України).

Під час ведення оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи (далі – ОРС) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим Національної поліції, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу. Основною метою вивчення слідчим матеріалів ОРС є надання у разі потреби рекомендації оперативному працівникові щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину. Щодо злочинів за фактами незаконного видобування вугілля такі рекомендації слідчим можуть надаватися за напрямками встановлення та фіксації відомостей про: місця реалізації злочинного задуму (місця підготовки, вчинення та приховування слідів злочину); час та тривалість злочинної діяльності злочинної групи; обставини транспортування незаконно видобутого вугілля, чи виготовлювалися для цього фіктивні документи; місця зберігання та реалізації незаконно видобутого вугілля; належність майна, що використовувалося під час вчинення злочинної діяльності (кирок, лопат, мотолебідок, технологічних установок (генераторів, електричних насосів, компресорів, відбійних молотків), спеціальної техніки (бульдозерів, екскаваторів, тракторів) та приміщень тощо); схему розподілення ролей у групі, а також схему зв'язку співучасників між собою; осіб, якими здійснювалося документальне прикриття злочинної діяльності; дії з розпорядження викраденим (чи є ознаки легалізації злочинних доходів) та ін. Після вивчення слідчим відповідних матеріалів ОРС вони у подальшому розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного

й слідчого підрозділів і працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР [7, с. 102].

Діяльність щодо початку провадження досудового розслідування, на нашу думку, є самостійним провадженням в системі досудового розслідування, яке розпочинається з моменту отримання інформації про кримінальне правопорушення і триває до внесення відомостей до ЄРДР. Проведене вивчення матеріалів кримінальних проваджень (справ) щодо розслідування незаконного видобування вугілля свідчить, що залежно від отриманої правоохоронними органами первинної інформації про кримінальне правопорушення можна рекомендувати такий алгоритм дій для її перевірки:

- 1) установити точні координати розробок з метою визначення належності земель (природно-заповідному фонду, місцевій раді, підприємствам, організаціям, установам або приватним особам);
- 2) одержати від державних природоохоронних органів відповідні документи про наявність на місцевості, що розробляється, корисних копалин, які належать до категорії загальнодержавних; акта перевірок у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про охорону земель;
- 3) установити наявність документів, які дозволяють видобуток вугілля (спеціальний дозвіл на видобуток вугілля на цій місцевості);
- 4) провести огляд місця події;
- 5) установити належність технічних засобів, пристосувань, які використовувались під час видобутку, відвантаження й перевезення вугілля;
- 6) опитати осіб, які добували, перевозили, збували вугілля, організаторів незаконного видобування, а також осіб, що надали технічні засоби та пристосування, використані у видобутку, відвантаженні й перевезенні вугілля;
- 7) ухвалити рішення про вилучення й зберігання незаконно видобутого вугілля, технологічних транспортних засобів, пристосувань тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що внесенню даних про вчинене незаконне видобування вугілля до Єдиного реєстру досудових розслідувань має передувати добре спланована діяльність щодо виявлення ознак зазначеного різновиду кримінальних правопорушень. Така діяльність полягає у можливості зібрання якнайбільшої кількості криміналістично значущої інформації, яка сприятиме належному провадженню досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
4. Інструкція з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події : Наказ МВС України від 22 жовтня 2012 р. № 940 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0054-13>.
5. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 6 листопада 2015 р. № 1377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15/conv/paran8#n8>.
6. Інструкція з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань : Наказ МВС від 28 квітня 2009 р. № 181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0786-09>.
7. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : Наказ МВС України від 14 серпня 2012 р. № 700 : збірник нормативно-правових актів України, що регламентують окремі питання кримінального провадження / [упоряд. С.М. Алфьоров, С.М. Міщенко, В.І. Фаринник та ін.]; за заг. ред. В.І. Сліпченка. – К. : ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. – 250с.
8. Нетеса Н.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н.В. Нетеса ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Харків, 2012. – 20 с.
9. Вапнярчук В.В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / В.В. Вапнярчук // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 177–186.
10. Лобойко Л.М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування / Л.М. Лобойко // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 87–92.